

РОЗВИТОК РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ В УМОВАХ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОГО СОЦІАЛЬНО- ПІДТРИМУЮЧОГО ПРОСТОРУ

Костіна В. В., Потьомкіна А. І.

*Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
vkostina2014@gmail.com, potemkina.anuta@gmail.com*

Десятий рік поспіль наша країна чинить опір збройній агресії з боку росії та вже майже два роки вся Україна перебуває у стані війни. Ці кризові події зумовили появу багатьох соціальних проблем, серед яких вимушена міграція населення, втрата багатьма громадянами будь-яких важливих життєвих ресурсів та можливостей до гідного існування. За даними сайту Міжнародної організації з міграції в Україні 6,2 млн. осіб є біженцями та 5,1 млн. осіб є вимушеними переселенцями. Згідно з базовою оцінкою території зареєстрованих ВПО, що надано у 28 раунді звіту (вересень 2023) серед областей, що мають офіційно найбільшу кількість зареєстрованих ВПО Дніпропетровська (390 307), Харківська (342 639) та Київська (330 620). Станом на 30 вересня 2023 року всього зареєстровано 3 516 338 ВПО. У Закарпатській (36%), Чернівецькій (34%), Львівській (32%), Вінницькій (32%), Івано-Франківській (31%) областях частка неповнолітніх серед зареєстрованих ВПО вище, ніж в середньому по країні. Натомість у Харківській та Донецькій областях (по 28%) спостерігається відносно висока частка зареєстрованих ВПО літнього і похилого віку [7]. Наведені статистичні дані яскраво підтверджують потребу в підвищенні резильєнтного потенціалу потребуючих шляхом створення здоров'язбережувального простору в умовах воєнного стану.

Метою роботи є визначення суті і особливостей розвитку резильєнтності дітей та молоді в умовах здоров'язбережувального соціально-підтримуючого простору.

Аналіз наукової літератури з питань розвитку резильєнтності у дітей та молоді показав, що закордонними науковцями представлено напрацювання з таких аспектів проблеми: розвиток резильєнтності в сім'ях і громадах в умовах важких ситуацій та після травми [10, 13]; збереження стану благополуччя та компетентне функціонування в умовах стресу й розвиток уміння протистояти нещастям [9, 15]; розвиток здатності до конструктивного відображення складних подій [8].

На основі аналізу та узагальнення ідей закордонних дослідників [12,14] виокремлено важливі характеристики, що сприяють розвитку резильєнтності дітей та молоді: 1) характеристики самих дітей; 2) характеристики сімейного оточення, в якому зростають діти; 3) характеристики соціального оточення дітей, в якому відбувається процес їхньої соціалізації. Для формування у дітей резильєнтності до травмуючих подій дослідники пропонують такі поради [16]: допомога дитині у підтримці та збереженні спокою; мінімізація впливу негативних новин та демонстрація прикладів позитивного копінгу; залучення дітей до «здорових» видів діяльності; навчання дітей використанню ефективних та відмові від уникаючих копінг-стратегій; навчання дітей підтримувати інших та допомагати їм, а також розпізнавати та цінувати соціальну підтримку; навчання дітей виробляти план подолання будь-якої кризової ситуації; навчання використовувати певні ритуали горювання та надання йому сенсу.

Аналіз вітчизняних досліджень з реалізації комплексної програми психосоціальної допомоги на Сході України в умовах військового конфлікту з питань розвитку резильєнтності у дітей засвідчив наявність таких важливих ідей [1-3]: формуванню резильєнтності дітей сприяє розвиток у них оптимізму, наполегливості, фізичного здоров'я та активності, а також наявність підтримуючого кола однолітків і підтримка з боку родини.

Узагальнення результатів ідей вищезазначених дослідників і власних напрацювань з питань розвитку здоров'я-збережувального середовища для дітей та молоді, що сприяє формуванню основ їхньої резильєнтності та підготовки майбутніх фахівців до здійснення відповідної професійної діяльності [4-6, 11] дало підстави визначити суть та особливості діяльності фахівців соціальної галузі щодо організації здоров'я-збережувального простору в умовах закладу освіти, що сприяє розвитку резильєнтності дітей та молоді за допомогою використання розробленої моделі та ресурсів закладу освіти та віртуального простору, його корисного розвивального контенту, що дає додаткові можливості в складних умовах воєнного стану.

У 2023 навчальному році за підтримки британської організації Street Child Ukraine спільно з БФ «За Майбутнє України» розпочато реалізацію соціального проекту «Розширення

освіти в умовах надзвичайних ситуацій» за допомогою відкриття освітнього простору на базі «Зміївського лицею № 1». Фахівцями психологічної служби закладу освіти в межах проєкту проводяться заняття з розвитку резильєнтності, розраховані на вчителів, дітей і їхніх батьків з метою забезпечення дітей від 3 до 17 років підтримкою та ресурсами, що необхідні в опануванні першої психологічної допомоги в умовах стресових ситуацій, психосоціальної підтримки, яка сприяє розвитку у них стабільності та реконструкції соціальних зв'язків, а також набуттю знань з правил поведінки з вибухонебезпечними боєприпасами в умовах надзвичайних ситуацій.

Основними напрямками проєктної діяльності є:

- 1) просвітницька робота з освітянами та дітьми (приймаючих громад й членів ВПО), що спрямована на освоєння життєво важливої інформації з питань безпеки, самозахисту, самовідновлення, адаптації та інтеграції в умовах надзвичайних ситуацій;
- 2) соціально-адаптаційна робота у громаді, спрямована на створення дієздатної мережі місцевих організацій, з метою впровадження та розвитку проєкту і поширення його в громадах інших областей.

Для роботи в проєкті фахівці пройшли сертифіковане навчання за сьома модулями: 1) надання першої психологічної допомоги (PFA) (розгляд понять «надзвичайна ситуація», «стрес», «ПТСР», «криза», «психологічна травма»; особливості прояву стресу у дітей та дорослих; диференційна діагностика та принципи надання допомоги при психотравмі; техніки екстреної психологічної допомоги); 2) підтримка психічного здоров'я та психосоціальна підтримка (MHPSS) (мають бути обізнані як говорити з дітьми про війну та воєнні події; мають бути ознайомлені з психоемоційними особливостями учнів та вчителів під час війни; знати основи розвитку резильєнтності, як мотивувати та наснажувати в умовах дії стресових чинників); 3) соціально-емоційне навчання (SEL) (загальне уявлення про соціально-емоційне навчання; адаптація навчального процесу до надзвичайних умов); 4) протимінна просвіта (EORE) (дії у разі виявлення вибухонебезпечних та підозрілих предметів на території установи); 5) загальні риси методу тьюторингу та отримання тьюторської компетентності (побудова довірливих відносин в системі «вчитель-дитина»; емоції, контроль та самоконтроль в навчальному процесі; формування мотивації вчителів та учнів; комунікативні навички, надання зворотнього

зв'язку; цінності та потреби дитини); 6) емоційне вигорання (vs) (основи профілактичної діяльності, спрямованої на антивигорання вчителів в умовах надолуженого навчання); 7) цифрова компетентність (підготовка вчителів з цифрової грамотності у роботі з метою подолання освітніх втрат).

З метою надання методологічної, психологічної та координаційної підтримки всіх учасників проекту створено групи постійної (тижневої) підтримки та обміну досвідом роботи з дітьми, з сім'ями, переміщених із зони бойових дій. Діяльність з впровадження цих важливих напрямів роботи за проектом наразі триває, але ми вже маємо успіх в його реалізації, робота продовжується, вона є складною, особливо, враховуючі сучасні умови, та потребує багато зусиль та часу.

Отже, в умовах воєнного стану фахівці психологічної служби закладів освіти мають забезпечувати своєчасне і систематичне вивчення психофізичного розвитку здобувачів освіти та сприяти створенню безпечного здоров'язбережувального простору для розвитку резильєнтності всіх учасників освітнього процесу, що дає можливість нормалізації діяльності закладів освіти та покращенню показників здоров'я дітей та молоді.

Перспективний напрям подальших досліджень вбачаємо в узагальненні досвіду за результатами проекту та поширенні його позитивних практик.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богданов С. О. та ін. Підготовка вчителів до розвитку життєстійкості / стресостійкості у дітей в освітніх навчальних закладах : навч.-метод. посіб. / заг. ред. : Чернобровкін В. М., Панок В. Г. Київ : Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2017. 19 с.
2. Гусак Н., Чернобровкіна В., Чернобровкін В. та ін. Психосоціальна підтримка в умовах надзвичайних ситуацій: підхід резилієнс : навч.-метод. посіб. Київ : НаУКМА, 2017. 92 с.
3. Корекційно-розвиткова програма формування стійкості до стресу у дітей дошкільного віку та школярів «Безпечний простір» : навч.-метод. посіб. Київ : НаУКМА, ГЛІФ Медіа, 2017. 208 с.
4. Костіна В. В., Потьомкіна А. І. Роль психологічної служби закладу загальної середньої освіти в розвитку резилієнтності підлітків. *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 16–18 бер. 2023 р. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди. 2023. С. 1083–1086.
5. Костіна В. В. Розвиток резилієнтності майбутніх фахівців соціальної галузі як умова адаптації до нових соціальних викликів. *Адаптивні процеси в освіті* : зб. матеріалів (тез доповідей) 2-го Міжнар. наук. форуму, 07–08 лют. 2023 р. / за заг. ред. Г. В. Єльнікової; ред. кол.: О. Л. Ануфрієва,

Л. О. Бачієва, В. М. Гладкова, З. В. Рябова; упоряд. Я. Й. Васильченко. Київ-Харків-Запоріжжя, 2023. С. 185–188. URL: <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/12795/1/%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8%20184-185.pdf> (дата звернення: 11.10.2023).

6. Потьомкіна А. І., Костіна В. В. Теоретичні аспекти соціально-педагогічної роботи з розвитку резилієнтності підлітків у закладах загальної середньої освіти. *Актуальні проблеми досліджень у галузі соціальної педагогіки і соціальної роботи: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. здобувачів вищ. освіти, м. Харків, 19 трав. 2023 р. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2023. С. 69–77.*

7. Україна. Базова оцінка території (районний рівень). Раунд 28 (вересень 2023 р.). *Міжнародна організація міграції (ІОМ)*. URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-area-baseline-assessment-raion-level-round-28-september-2023?close=true> (дата звернення: 10.10.23).

8. Bonanno G. A., Galea S., Bucciarelli A., Vlahov D. What predicts psychological resilience after disaster? The role of demographics, resources, and life stress. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. 2007. № 75 (5). P. 671–682.

9. Garmezy N. Resilience in children's adaptation to negative life events and stressed environments. *Pediatr Ann*. 1991. No. 20. P. 459–460, 463–466.

10. Greeff A., Dutoit C. Resilience in remarried families. *The American Journal of Family Therapy*. 2009. № 37. P. 114–126.

11. Kostina V. V., Pypenko I. S. The Development of Resilience of Schoolchildren as a Basis for Health Care in the Conditions of Martial Law. *International Journal of Science Annals*. 2022. Vol. 5. No. 1–2. URL: https://culturehealth.org/ijsa_archive/ijsa.2022.1-2.5.pdf.

12. Maddi S. R., Khoshaba D. M. Hardiness and Mental Health. *Journal of Personality Assessment*. 1994. Oct. Vol. 63. № 2. P. 265–274.

13. Masten A., Best K., Garmezy N. Resilience and development: Contributions from the study of children who overcome adversity. *Development and Psychopathology*. 1990. Vol. 2. P. 425–444.

14. Masten A., Garmezy N. Risk, vulnerability, and protective factors in developmental psychopathology. *Advances in clinical child psychology* / ed. Lahey B, Kazdin A. New York: Plenum Press, 1985. Vol. 8. P. 1–52.

15. Masten A. S., Hubbard J. J., Gest S. D., Tellegen A., Garmezy N., et al. Competence in the context of adversity: Pathways to resilience and maladaptation from childhood to late adolescence. *Dev Psychopathol*. 1999. No. 11. P. 143–169.

16. Meichenbaum D. Understanding resilience in Children and Adults: implications for prevention and interventions. University of Waterloo, Waterloo, Ontario, Canada and Research Director of the Melissa Institute for Violence Prevention and Treatment, Miami. http://www.coping.us/images/Understand_Resilience_of_Children_Adults.pdf (дата звернення: 10.10.23).